

WINTERVOORKOMEN VAN FUUTACHTIGEN IN ZUID-KENNEMERLAND.

Inleiding.

1.1 In de winter van 1983/84 werden er door de Vogelwerkgroep Haarlem een aantal tellingen georganiseerd van fuutachtigen met de bedoeling een beeld te krijgen van de verspreiding van fuutachtigen en hun aantallen over Zuid-Kennemerland.

Het werkgebied voor de Vogelwerkgroep Haarlem werd hiertoe opgedeeld in een twintigtal telgebieden, die in principe op de volgende weekeinden geteld moesten worden: 8/9 oktober 1983, 26/27 november 1983, 14/15 januari 1984 (watervogeltelling) in 3/4 maart 1984.

De winter van 1983/84 was zacht. Oktober en november waren aan de zachte kant, er kwam slechts enkele keren nachtvorst voor. December begon met wat lichte vorst, maar de rest van de maand bracht geen vorst meer. Nadat het ook in januari eerst zacht weer was, kwam het pas na de 20e tot enige dagen lichte of matige vorst. Februari bracht alleen nog van de 18e tot de 26e wat lichte vorst.

De verspreiding van fuutachtigen in de winter van 1983/84 kan daarom globaal gezien worden als een voorbeeld van een verspreiding in een zachte winter. Dit i.t.t. een koude winter, wanneer de binnenwateren bevroren zijn. Er zal dan sprake zijn van sterke wegtrek van futen en concentratievorming in gebieden waar nog open water is. We zullen daarom ook nog kort ingaan op de verschillen in aantal en verspreiding tussen januari 1984 en januari 1985, als voorbeelden van resp. een zachte - en een koude winter.

1.2 Problemen.

Voordat de gegevens geïnterpreteerd kunnen worden moet eerst melding worden gemaakt van een aantal factoren die de resultaten beïnvloed kunnen hebben.

-De aangegeven telweekeinden zijn niet precies aangehouden. Met name de weersomstandigheden tijdens de telweekeinden waren aanleiding om de telling uit te stellen. Op 8/9 oktober stond er erg veel wind en regende het soms. Ook op 26/27 november regende het en waaide het hard. De watervogeltelling op 14/15 januari bracht regen, hagel en sneeuwbuien en wéér stond er veel wind. Alleen het weekeind 3/4 maart was het redelijk weer: geen neerslag en minder wind.

Deze weersomstandigheden kunnen de telling negatief beïnvloed hebben. Gezien het feit dat er geen vorst van betekenis is geweest, en dus geen grote plotselinge verplaatsingen, zullen de verschuivingen in teldata waarschijnlijk niet geleid hebben tot grote afwijkingen in de aantallen.

-Er is 'slechts' vier keer geteld, gezien de beperkte menskracht en de tijdsinvestering die nodig was. De tellingen waren zo gekozen dat ze een redelijk beeld geven van het aantalsverloop gedurende de winter en eventuele

verschuivingen. De november- en januaritelling golden als echte winter-tellingen, tijdens de maart-telling was er reeds sprake van terugkomst van futen op de broedplaatsen.

-De telgebieden zijn niet erg homogeen wat betreft grootte. De weergegeven verspreiding m.b.v. stippen is daarom wellicht wat vertekend of suggestief. Bovendien zijn niet alle gebieden op alle data geteld, zodat een beperkt aantal lacunes zijn ontstaan in de gegevens.

Vanwege de boven genoemde factoren moeten de resultaten met enige reserve worden bekeken. Toch kunnen ze een aardig beeld geven van de spreiding van fuutachtigen gedurende een zachte winter en het verschil in aantal en verspreiding tussen een zachte- en een koude winter.

2.1 Verspreiding van de Fuut (Podiceps cristatus)

De aantallen Futen die per telperiode zijn waargenomen, worden door de figuren 1 t/m 4 weergegeven. De stippen geven steeds het aantal weer in één telgebied. De grenzen tussen de telgebieden worden door een stippelijntje weergegeven. Wanneer een gebied niet geteld is staat er een ?.

Wat opvalt is dat de Futen in het najaar nog weinig op het zoute water verschijnen, terwijl er in oktober nog veel Futen verblijven op de plaatsen waar ze ook broeden. Daar verdwijnen ze voor een deel in de winter. Tijdens de maart-telling verblijven er al weer vrij veel Futen op de broedplaatsen en er wordt dan al volop gebaltst. In januari en maart verblijven er veel Futen op zee en in de haven van IJmuiden.

Tabel 1. Het voorkomen van Futen in verschillende biotopen.

Biotoop	Voorbeeld	8 okt '83	14 jan. '84	3 mrt. '84
Zoutwater	Zuidpier sluizen	4 1 %	114 38%	125 33%
Grote binnen- wateren	Zijkkanalen Noordzeekan.	97 30%	56 19%	36 10%
Kleinere bin- nen wateren	Ringvaart stad, duinmeren	226 69%	130 43%	212 57%
Totaal (voor deze gebieden)		327 100%	300 100%	373 100%

In tabel 1 is het voorkomen van de Fuut opgesplitst naar biotoop. Wanneer in maart het aantal Futen in de kleinere binnenwateren alweer toeneemt blijven de aantallen op de grote binnenwateren nog achter. Dit kan komen doordat daar relatief weinig Futen broeden. Het is ook mogelijk dat het ligt aan het feit dat Futen op grotere wateren later be-
ginnen met broeden dan de paren in kleinere meren en vaarten.

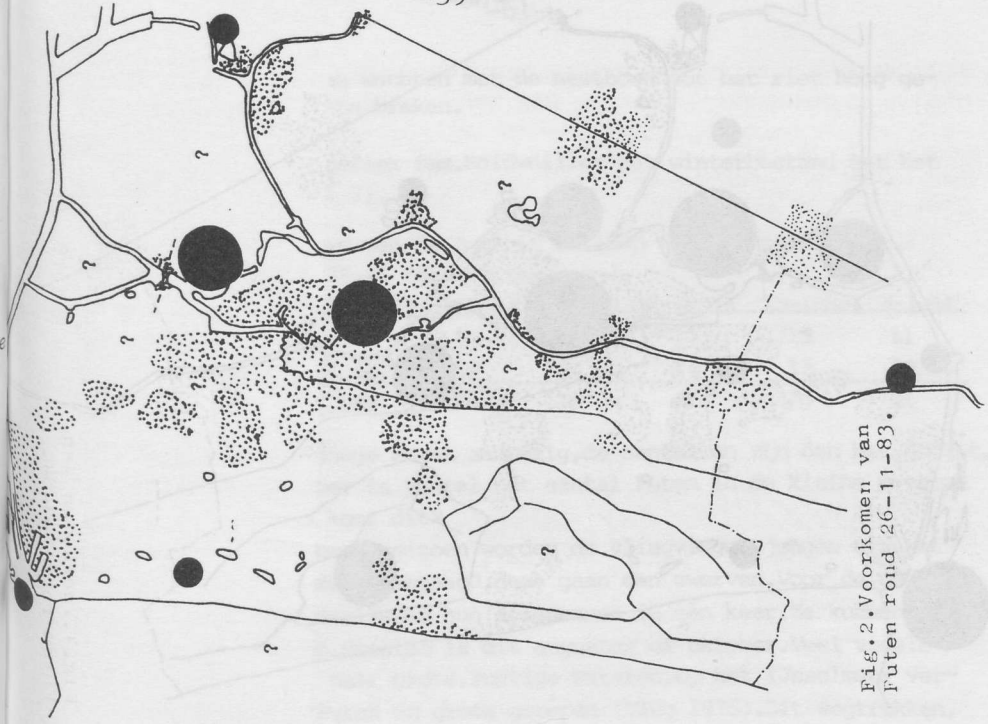
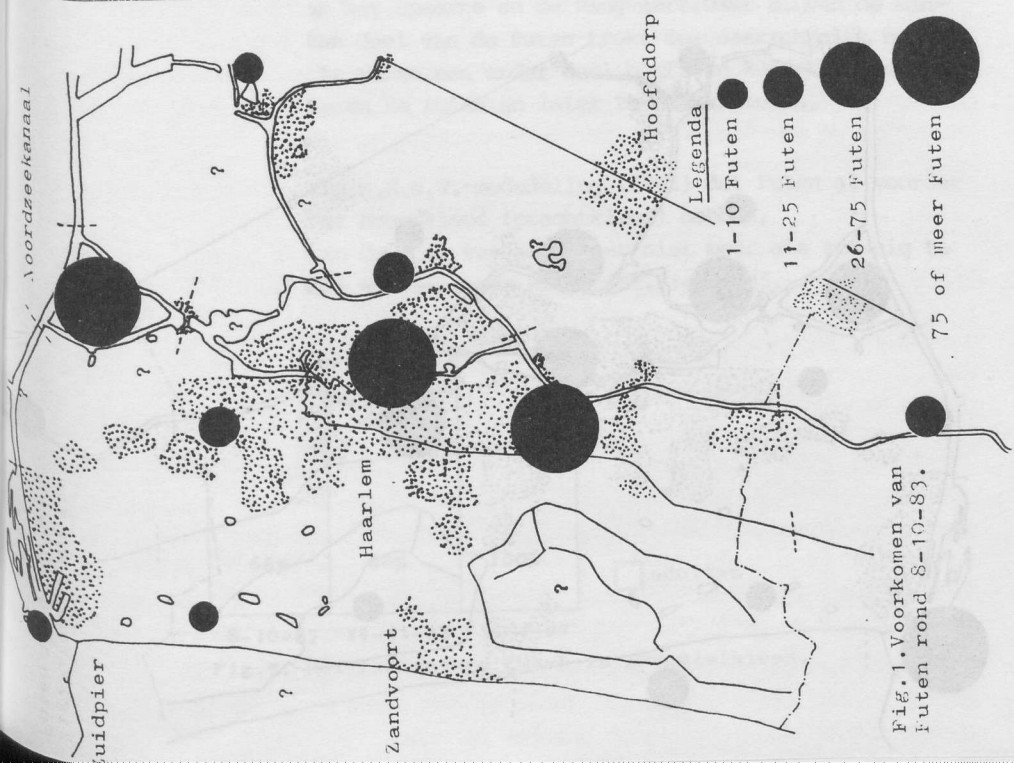

Fig. 2. Voorkomen van Futen rond 26-11-83.

Legenda

- 1-10 Futen
- 11-25 Futen
- 26-75 Futen
- 75 of meer Futen

Fig. 1. Voorkomen van Futen rond 8-10-83.

Fig. 4. Voorkomen van Futen rond 3-3-84.

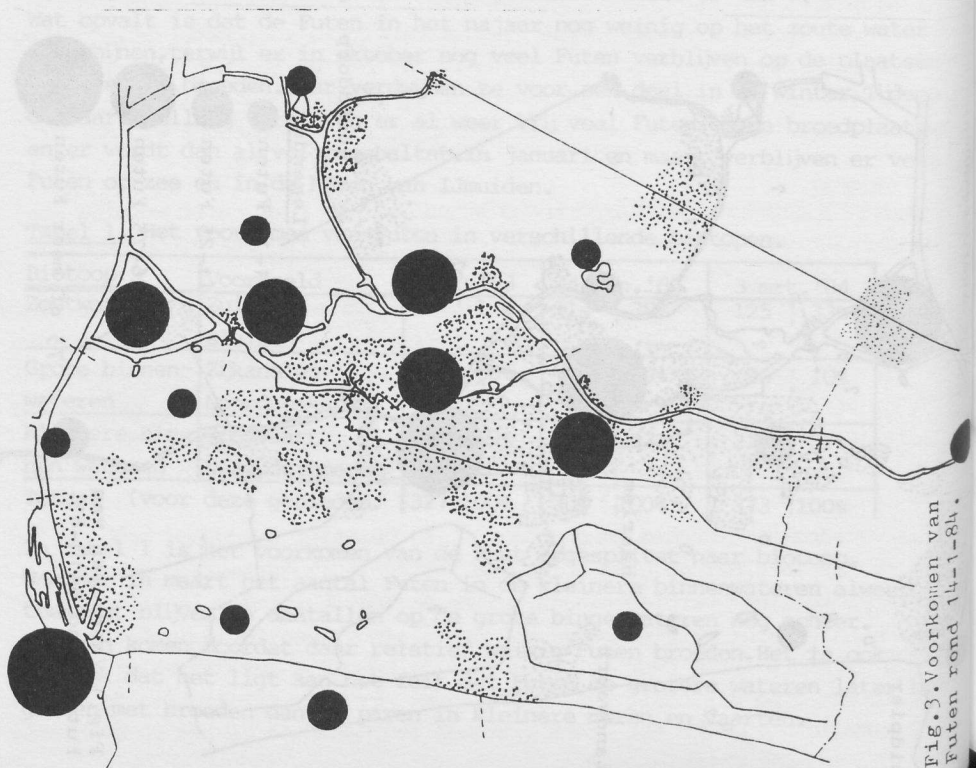

Fig. 3. Voorkomen van Futen rond 11-1-84.

Futen op grotere wateren wachten met de nestbouw tot het riet hoog genoeg is om de golfslag te breken.

Voor hun telgebied vergeleek fam.Heidweiller het winterbestand met het zomerbestand (zie tabel 2).

Tabel 2. Het voorkomen van de Fuut in de loop van een seizoen in SOVCN-blok 25-41 (Bennebroek e.o.).

	29-4-83	4-6-83	2-7-83	8-10-83	15-1-84	3-3-84
Ringvaart en Spaarne	17	17	34	27	15	11
Kleinere wateren	52	59	84	14	15	20
Totaal	69	76	118	41	30	31

In juli zijn er volop jonge Futen aanwezig, de aantallen zijn dan het hoogst. Bij de telling in oktober is vooral het aantal Futen in de kleine wateren belangrijk gedaald. Hoe komt dit?

Aan het eind van het broedseizoen worden de vliegvlugge jongen uit het territorium van de ouders verjaagd, deze gaan dan zwerven. Voor de ouders begint dan de rui, ze verliezen hun slagpennen in één keer. Ze kunnen dan een maand niet vliegen. Meestal is dit augustus of oktober. Veel vogels trekken voor die tijd naar grote, rustige wateren. Op het IJsselmeer verblijven dan duizenden Futen in grote groepen (Vlug 1976). Dit wegtrekken, zo blijkt uit tabel 2, is voor vogels van de kleinere wateren belangrijker dan voor de vogels van het Spaarne en de Ringvaart. Daar blijven de aantallen vrij constant. Een deel van de Futen trekt dus waarschijnlijk naar het IJsselmeer om er te ruïen, een ander deel blijft in Zuid-Kennemerland om op wat grotere wateren te ruïen en later te overwinteren.

2.2 Jonge Futen.

J.J.Vlug schrijft in zijn K.N.N.V.-mededeling (1983) dat Futen al voordat ze een jaar oud zijn het broedkleed (prachtkleed) hebben.

Juveniele vogels zijn in de loop van de winter niet meer als zodanig te herkennen. Ook voor onze waarnemingen klopt dat. Zie fig. 5.

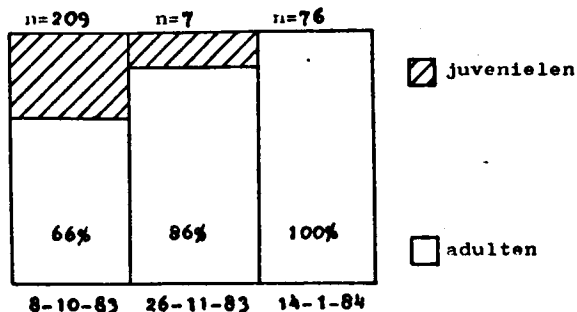

Fig. 5. Het percentage Futen in juvenielkleed.

Bij de telling hebben niet veel mensen de verhouding tussen juvenielen en adulten opgegeven. In januari is geen enkele Fuut in juveniel kleeed gezien.

2.3 Broed- en rustkleed.

Wanneer we de verhouding vogels in broedkleed en rustkleed (winterkleed) bekijken levert dat interessante dingen op. Zie fig. 6.

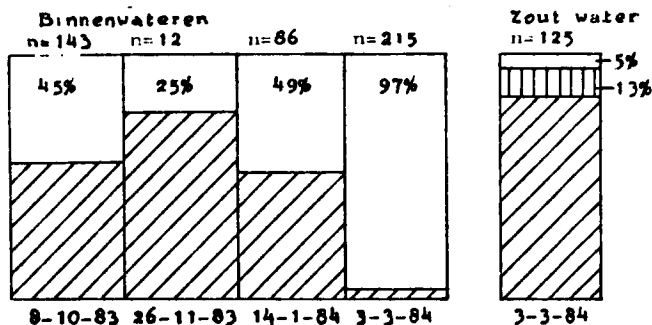

Fig. 6. De verhouding tussen Futen in broedkleed en rustkleed.

□ broedkleed ▨ overgangskleed ▩ rustkleed

In oktober en januari zwemt ongeveer de helft van het aantal Futen in broedkleed rond. In november is dat percentage lager, deze constatering berust echter op slechts enkele waarnemingen. In maart zijn vrijwel alle Futen op de binnenvateren in broedkleed.

Van de Futen die rond die tijd op zee verblijven heeft echter 82% nog het rustkleed, terwijl 13% het overgangskleed heeft.

Waarschijnlijk zijn dit vogels die op doortrek zijn en pas in hun broedgebied hun broedkleed krijgen.

Futen kunnen het gehele jaar hun broedkleed behouden. Dit zijn dan vogels die in zachte winters hun broedterritorium bezet blijven houden.

2.3 Totaal aantal Futen in Zuid-Kennemerland.

In tabel 3 zijn het aantal getelde Futen opgenomen voor het winterhalfjaar 83/84 en de waterwildtelling in januari '85. Tussen haakjes staat het geschatte totaal aantal verblijvende Futen (niet alle gebieden zijn steeds onderzocht).

Tabel 3. Antallen getelde Futen in Zuid-Kennemerland in 2 winters. Tussen haakjes de geschatte totalen.

	8 okt. '83		14 jan '84		3 mrt. '84		12 jan. '85	
Zout water	4	1%	114	29%	125	24%	95	81%
Zoet water	340	99%	277	71%	404	76%	22	19%
	344	(390)	391	(400)	529	(550)	117	

We kunnen nu een zachte winter vergelijken met een strenge winter. In de zachte winter daalt het aantal Futen op het zoete water in januari maar weinig t.o.v. de aantallen in oktober en maart.

Dit beeld is heel anders bij een telling tijdens strenge vorst (januari '85) Er verblijven dan nog maar weinig Futen op het zoete water.

Ook in de aanwezige open wateren en wakken in het binnenland vinden we er maar enkelen. Er verblijven dan relatief veel Futen op het zoute, open water rond de Zuidpier bij IJmuiden (maar liefst 81%). Hoge aantallen worden daar echter niet gezien. Wel is er op de eerste dagen van de kou-inval enorme Futentrek naar het zuiden gezien vanaf de Zuidpier. Op 3 en 4 januari vliegen er honderden per uur langs. Op 5 en 8 januari worden nog aantallen van meer dan 600 op een dag gemeld. Dit is een normaal verschijnsel bij een vorst-inval (Camphuysen en van Dijk 1983).

Tijdens een periode met vorst in januari '82 was het beeld rond de Zuidpier wat anders; er verbleef toen op 15 januari een groep van ongeveer 5000 Futen rond de Zuidpier (!), terwijl op de 16e januari in 3 uur tijd 6000 ex. naar het zuiden trokken. De aantallen Futen op zee tijdens koud weer willen dus ook nog wel eens wisselen.

3. Overige fuutachtigen.

Van de Futen die in Nederland voorkomen worden alle soorten in Zuid-Kennemerland gezien, de ene soort in grotere aantallen dan de andere soort. De Fuut, Dodaars en Geoorde Fuut zijn hier broedvogel en deze soorten kunnen hier het hele jaar gezien worden, de Kuifduiker en Roodhalsfuut worden hier in het winterhalfjaar gezien. Opvallend dit seizoen was wel de vroege waarnemingen van juv. Roodhalsfuten en het moet niet onmogelijk worden geacht dat de soort hier kan broeden.

3.1 Dodaars (*Podiceps ruficollis*).

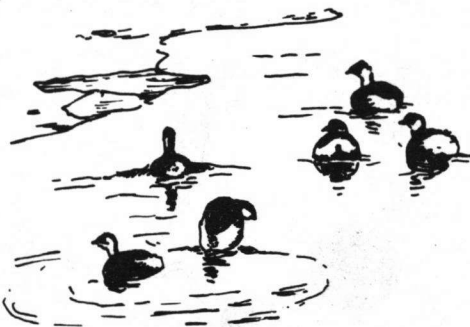
In fig. 7 is het voorkomen van de Dodaars weergegeven rond 14-1-84 (tijdens de waterwildtelling).

Deze kleinste Fuut heeft twee belangrijke overwinteringsgebieden in Zuid-Kennemerland en wel de Amsterdamse Waterleiding Duinen en het IJ bij Spaarndam.

Zelfs voor West-Nederland zijn

dit belangrijke gebieden. De aantallen op het IJ liggen tussen de 30 en 60 exemplaren, waarbij de hoogste aantallen in januari werden gemeld (25 jan. '84: 62 ex.). In de A.W. duinen wordt hetzelfde aantal gemeld (op 26 jan. '84: 61 ex., maar nov. '81 zelfs 105 ex.) Verder komen verspreid in het gebied nog overal enkele Dodaarsen voor. Totaal zal het winterbestand ± 200 ex. bedragen.

Tijdens een koude winter krijgen Dodaarsjes het moeilijk. Ze trekken niet zoals Futen naar zee, en zijn minder geneigd weg te trekken en zijn dus aangewezen op de openblijvende binnenwateren. Vooral de open blijvende

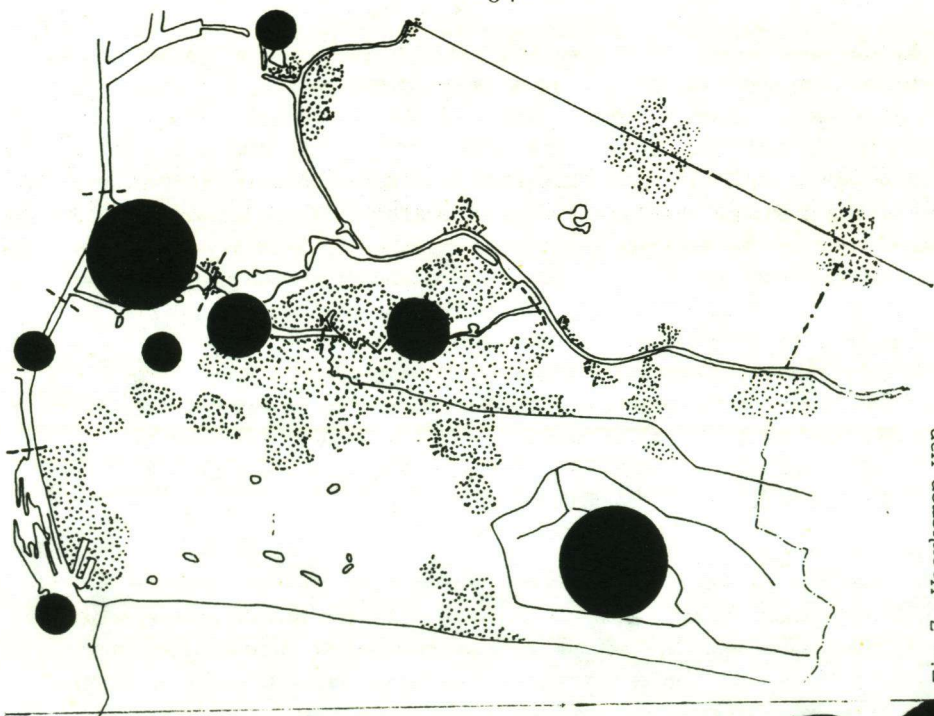

Fig.7. Voorkomen van Dodaarzen rond 14-1-84.

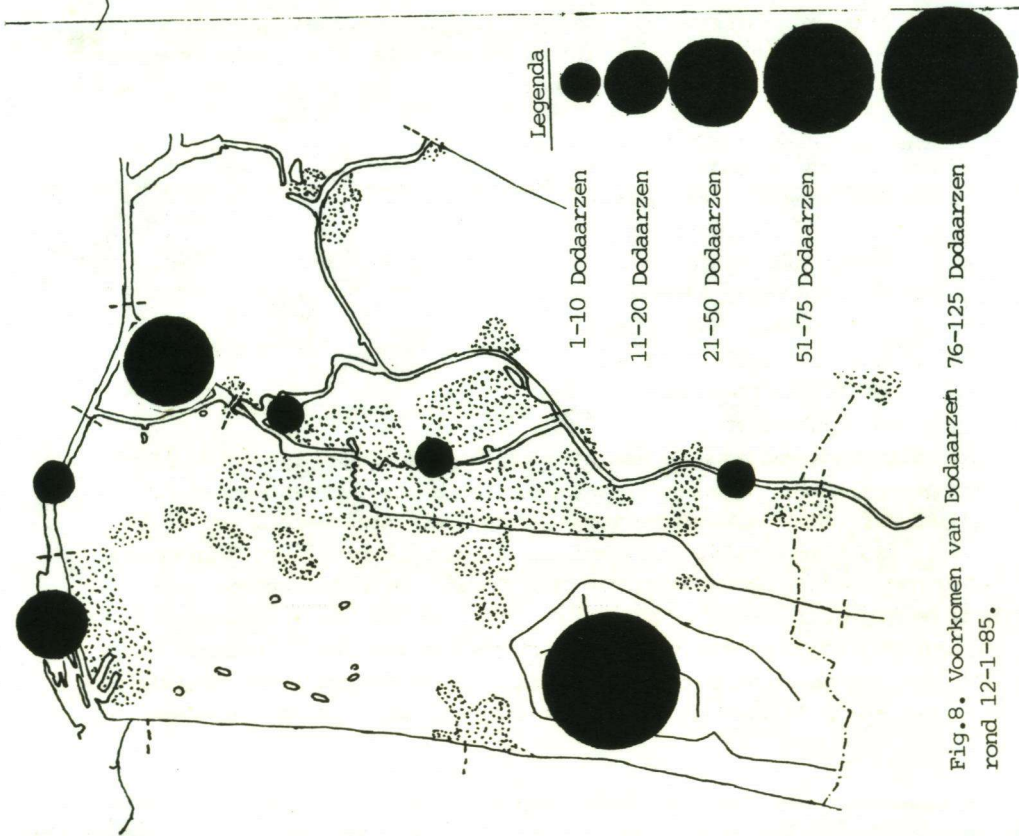
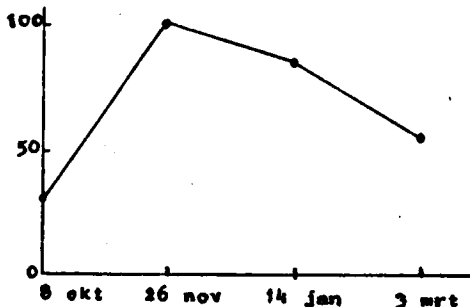

Fig.8. Voorkomen van Dodaarzen 76-125 Dodaarzen rond 12-1-85.

kanalen in de A.W. duinen oefenen dan grote aantrekkingskracht uit (jan. '85 122 ex.!) en in mindere mate de sluizen bij IJmuiden, het Noordzeekanaal en zijkanaal-C, voorzover nog open.

In fig.8 is voor 6 telgebieden het verloop in aantal weergegeven. In oktober blijkt dan dat het aantal Dodaarzen het laagst te zijn, tot november worden de gebieden opgevuld, mogelijk met vogels uit noordelijker gelegen streken.

Fig.8. Het verloop van het aantal Dodaarzen in het winterhalfjaar 83/84 voor 6 gebieden.
n=271

Uit de literatuur (Meininger 1979) blijkt dat de Dodaars 's winters een voorkeur heeft voor brak water. Dit wordt verklaart door het specifieke voedselaanbod in dit water. In Zuid-Kennemerland kunnen we dit verschijnsel ook zien rond Spaarndam. Op het IJ, ten noorden van Spaarndam, dat in directe verbinding staat met het Noordzeekanaal en daardoor brak is, verblijven veel Dodaarzen, soms wel één grote groep van ca. 50 ex. De Mooie Nel en het Spaarne ten zuiden van Spaarndam zijn zoeter en daar worden dan ook weinig Dodaarzen gezien.

3.2 Kuifduiker (*Podiceps auritus*).

Deze soort is hier doortrekker en wintergast in zeer klein aantal. Er kwamen vier meldingen binnen van een Kuifduiker, steeds waargenomen bij de Zuidpier; 17 december '83, 28 en 29 januari '84 en 25 februari '84.

3.3 Geeorde Fuut (*Podiceps nigricollis*)

Niet alleen wintergast en doortrekker maar ook broedvogel van de A.W. duinen, en in 1984 ook weer de Kennemerduinen. Het winterbestand in 1983/84 wordt geschat op minimaal 4 exemplaren. Vooral de duinmeren genieten de voorkeur en daarnaast de Zuidpier.

3.4 Roodhalsfuut (*Podiceps grisegena*)

Reeds op 27 augustus '83 worden de eerste juveniele exemplaren waargenomen op het Spartelmeer in de Kennemerduinen. Totaal kwamen er 32 meldingen binnen, waarbij de meeste ex. werden gezien bij de Zuidpier (6-28 januari '84: 1-5 Roodhalzen). Een binnenlandse waarneming van een Roodhalsfuut op het Noorderbuiten-Spaarne. In het najaar werden exemplaren gezien in de duinstreek en later in de winter vnl. bij de Zuidpier. Op 6 mei '84 verblijven er 9 Roodhalsfuten bij de Zuidpier. De waarnemingen hebben betrekking op maximaal 20 individuen.

4. Conclusies.

De Fuut blijft in een zachte winter voor een groot deel hangen in zijn broedgebied, waarbij wel de allerkleinste wateren het eerst verlaten worden en enige groepsvorming optreedt op grotere wateren. In een koude winter zijn Futen gedwongen binnenwateren te verlaten. Zij kunnen dan in grote aantallen op zee verblijven. Het totaal aantal Futen op de binnenwateren daalde in de winter van 83/84. Slechts weinig (van 340 naar 280). Op het zoute water verbleven ruim 100 ex. In koude winters kan dat aantal veel hoger zijn. (5000 in 1982).

De Dodaars overwintert vooral in de A.W. duinen en het brakke water bij Spaarndam.

5. Nawoord.

Naast het volgen van de Futen in het winterhalfjaar is er ook een inventarisatie van het aantal broedparen gehouden.

De resultaten hiervan zullen in een komende Fitis verschijnen.

Voor het verzamelen van de gegevens in dit verslag zijn heel wat personen actief geweest. De volgende personen willen wij dan ook bedanken:

L en H. Assendelft, G. Bes, F. en T. Bloem, H. en R. Boddeke, B. Boll, T. vd. Boomen, F. Cottaar, P. Dhont, E. Dijkstra, R. Effern, R. de Haas, H. en T. Heidweiller, M. Herkemy, G. Hogendorp, E. v. Huijssteeden, P. de Jong, A. Nusse, R. v. d. Schaaf, M. v. Schie, H. Schouten, W. Sigma, J. Stuart, H. Vader, R. de Vries, P. v. Vliet.

6. Literatuur.

Camphuysen C.J. & Dijk J. 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-79. *Limosa* 56:81-230.

Meininger P.L. 1979. Wintervoorkomen van de Dodaars (*Podiceps ruficollis*) in het Deltagebied. *Watervogels* 4:14-20.

Provinciale Waterstaat van Noord-Holland 1975. Onderzoek naar het Chloridegehalte van het oppervlaktewater in de provincie Noord-Holland, verslag 1975

Vlug J.J. 1976. Zomerconcentraties van de Fuut (*Podiceps cristatus*). *Natura* 73:121-132.

Vlug J.J. 1983. De Fuut (*Podiceps cristatus*). Wetenschappelijke Mededeling van de KNNV, nr. 160.

Fred Cottaar, Evert v. Huijssteeden en Johan Stuart.

*₁ (chloridegehalte 's winters 1500-2000 mg Cl/l).

*₂ (Chloridegehalte 's winters 300-400 mg Cl/l).